

814

El gaiato

(ALDC, VI, 1261. El gaiato)

Analitzarem els significants que corresponen al concepte “bastó que usen els pastors, encorbat en la seva part superior” (*DIEC*), tenint en compte que alguns d’ells no es refereixen necessàriament i d’una manera específica al concepte expressat. Les motivacions són triples:

1) ‘pal encorbat a un extrem’ (“llarg i acabat en ganxo” 44; “voltat” 76): *gaiato* (s. xv) deriva del llat. vg. hispànic *CAJATUS, reducció de BACULUS *CAJATUS, aquest der. del llat. tardà CAJA ‘espècie de porra o garrot’ (a la loc. 9 *gaiato* ‘bastó petit’ s’oposa a *garrot* ‘bastó gros’); var. *gaato* 45, amb pèrdua de la *i* intervocàlica; *gueato* 76, 151, 152, d’un anterior *gueiato, amb palatalització de [ə] o [a] per la *i* veïna, ulteriorment desapareguda; *guiato* 146, 147, 173, 174, 179, 180, 182 i *guiiato* 79, a partir de *g[ej'a]to, amb monoftongació de [ej] > [i], com *meitat* > *mitat*, i interpretat “que guia” 174 per homonimització semàntica; *gaio* 183 podria explicar-se pel retorn a un pseudoprimitiu des de *gaiato*; *gaiata*, per feminització de *gaiato*, amb la var. *gueata* 126, 127, 129, 133, d’un anterior *gaiata* 123: la var. ant. *callada* és una ultracorrecció de *caiada, recollida pel diccionari *Busa-Nebrija* (1507) i Esteve *et al.* (1803), que seria més fidel a la forma originària. *Ganxo* (“per quan s’ha de triar el bestiar” 39, “amb un ganxo a la punta” 89, “per a agafar les ovelles” 103) (s. XIII) és un mot preromà, probablement cèltic, d’una base *GANSKIO- i *GANKIO- ‘branca i altres espècies de ramatge’. *Bastó* (“amb un fuet” 37) (s. xi) prové del llat. vg. *BASTONEM, var. de BASTUM, potser relacionat amb BATTUĒRE, amb les var. sintagmàtiques *bastó de* (*en*, *amb*) *ganxo* 17, 26, 32, 46, 52, 101, 107, 108, 110 (“de ganxo” 25, “amb un ganxo al cap” 86, “a l’extrem té un ganxo” 104) i *bastó de pastor* 105 (“amb l’esforriaca” 105); *tirapeu* 24, 49, “per a enganxar l’ovella” 30, compost del present o imperatiu de *tirar*, potser del llat. vg. *TĪRARE, i *peu* (< PĒDEM), de formació paral·lela a *tirapotes* 1, compost de *tirar* i de *pota*, potser del romànic antic *PAUTA (< *PATTA, onomatopeia del *piafar* X PLAUTUS, -A, -UM ‘pla, referit sobretot als peus’);

2) ‘pal’ (no específic): *pal* 4, 7, 8, 11, del llat. PALUS; *garrot* (s. xv, el de ‘estrènyer la càrrega’), amb les var. *garrot voltat* 132 i *garrota* [f.] 131, 166, probablement ve del fr. *garrot*, alteració de l’ant. *guaroc*, *waroc* ‘garrot, garrot de garrotar una càrrega’, des del fr. ant. i dial. *garokier*, *waroquer*, der. del francès *WROKKAN ‘tòrcer fortament’; *bastó* (veg. més amunt); *totxo* (s. XIV) 94, 106, 115, 118, 122, 124 (“de arriar el ramat” 118), del preromà hispànic *TAUCIA ‘rabassa’, potser a través del mossàrab; *vara* (s. XIII) 151, 184, del llat. VARA ‘travesser en forma de pont’, f. de l’adj. VARUS, -A, -UM ‘var, dirigit cap endins’ (“la porta el boiero” ‘la porta el vaquer’ 184); *mangala* (s. XVII-XVIII) 47 (però “amb corba a un extrem” 42), de *bengala* ‘bastó de canya’ (< *Bengala*, d’on es va portar a través dels portuguesos), per equivalència acústica B = M, com *escabot* > *escamot*, *bonior* > *munió* (cf. Veny, 1986 b i 2001 b: 147-149); *puntal* 83, der. de *punta*, del llat. tardà PŪNCTA ‘estocada, punxada amb arma blanca’, part. femení de PŪNGĒRE ‘punxar, punyir’, més el suf. intensiu *-al*;

3) ‘pal amb correja’: *tralla* (s. XX) 34, 109, pròpiament ‘tros de corda o cuir unit al bastó’, der. del llat. cl. TRAGŪLA ‘javelina amb una correja per a recuperar-la’: la tralla servia per a “picar el bestiar” 34; *xurriaques* (s. XVI) 39, 53, probablement de *ESTORRIJACA, metàtesi del llat. vg. *EXCORRIGIATA, der. de CORRIGIĀ ‘correja’, com *escorretjades* 78, però a través del mossàrab, on hauria donat *atxorriaca; *sot* 149, forma aferètica de *assot* (< àr. andalusí AS-SAWT ‘fuet’).

Geolinguisticament, el mot *gaiato* (i la seva var. *gaiata*), que és el que designa més específicament el concepte, es troba en val. i tort. on s’hauria estès des de les terres altes de Castelló i valls ribagorçanes i altoaragoneses (*DECat*); *garrot*, a l’oest val., hauria arribat des del murcià i manxec *garrote*, i al Matarranya, des de l’arag.; al Principat, *bastó* és majoritari, compartit amb *ganxo*.

Són mots normatius *gaiato*, *gaiata* i *tirapeu*, amb *tralla*, *vara*, *xurriaques* i *correjades* com a formes genèriques, des del *DG_I*, 1932.